

DİL ARAŞTIRMALARI

Journal of Language Studies

Yıl/Year: 17, Dönem/Period: 2023-İlkbahar/Spring, Sayı/Number: 32

ISSN 1307-7821 | e-ISSN 2757-8003

YAYIN DEĞERLENDİRME

Review

Türk Bitig / Türk Destanı

Ercilasun, Ahmet B. (2022). *Kara Kam, Türk Bitig / Türk Destanı*. İstanbul: Ötüken. 332 s. ISBN: 978-625-40-8419-5

Dursun Yıldırım

Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi
Hacettepe Üniversitesi, Ankara / Türkiye
e-posta dursun2@gmail.com
orcid 0000-0002-5611-2154

Atıf

Citation

Yıldırım, Dursun (2023). Türk Bitig / Türk Destanı.
Dil Araştırmaları, 32: 311-316.

Başvuru

Submitted
22.12.2022

Revizyon

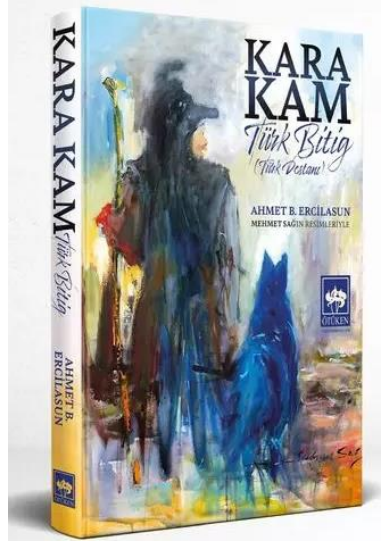
Revised
31.01.2023

Kabul

Accepted
25.02.2023

Çevrimiçi Yayın

Published Online
30.05.2023

Kadim zamanlarda Türklerin yaşadığı sözlü ortam yaratıcılığında sözlü tarih anlatılarını kopuzları eşliğinde çalıp söyleyen, kutlu sözler düzüp koşan, Türklerin ulu bilgisi, her şeyin tamam bilicisi, bilinmezden haber vericisi, söylediği sözler Türklerce tutulup yerine getirilen, toplumda herkesin ululadığı, saygı gösterdiği ulu ve her şeyin bilicisi kişilere “kam” adı verilir.

“Kam” adı verilen bu kişiler, tarihin her katmanına, ileriye ve geriye doğru yolculuk etme yeteneğine sahipti. Kadim Türk inancına göre bu ulu bilge kişiler aynı zamanda kağan kaldırma törenlerini yönettikleri gibi, yir-sub <yeryüzü>, dokuz kat gökler ile yedi kat “yağız yir” arasında kolayca yolculuk yapma gücüne ve yeteneğine sahip idiler.

Zamanda yolculuk gücü ve yeteneği onlara Tanrı bağıışı bir armağan idi. Kadim Türk tarihinin yazılı ve sözlü kaynaklarından edindiğim bilgiler ışığında benim anladığım ve inandığım Türk inancı böyle bir yapıya dayanıyordu. Kam adı verilen bu kişiler her şeyin yaratıcısı Tanrı tarafından, kendi katına çıkma, beraberinde kağan adayları getirme / çıkarma yetkisi ile donatılmışlardı.

Atalara kurban sunmak, kağan kaldırma törenlerinde Tanrı ile irtibat kurmak için kesilen kurban törenini yöneten, kağan adayını Tanrı katına çıkarmak yolu ile onların da kamlık yeteneği kazanmalarına aracılık eden bu bilge, bilici kişilere, “kam” deniyordu. Türklerin kadim Tanrı inancının yaşatıcıları da bu bilge, bilici kişilerdi. Bu kişileri, kamları, Türklerin, kolça kopuzları eşliğinde koşup düzen sözlü tarih anlatıcıları, Türk halkına bu yolla kendi tarihlerini dinleten ilk Türk tarihçileri olarak da tanımlıyorum.

Bütün bu özellikler göz önüne alındığında kağanların da, Tanrı katına çıktığında bu özelliklerin cümlesinin kendilerine bağışlandığı, kamlık vasfı kazandıkları, bu çerçevede sözlerinin tutulması, buyruklarının yerine getirilmesi gereken kişiler oldukları anlaşılır. “Bilge” unvanının bu özelliklere sahip kişilere verildiği ve bunun da karşılığının “kam” olduğu ve kağanların da bu durumda birer kam oldukları söylenebilir.

Kamların esriyip cezbeyle tutularak istigrak hâlinde buldukları yerden kopup başka âlemlere zaman içinde yaptıkları yolculuklarda, dinleyicilere bilinmezlerden ve bilinirlerden topladıkları bilgileri bir araya getirip onları kopuz eşliğinde dinleyicilere sunma yetenekleri yüksektir. Yarattıkları manzum yapıları anlatılarda, anlatıldıkları ortamlara göre söz örgüsünün kendi ahengi yanı sıra anlatım sahnelerine bağlı, onlarla uyumlu türlü ezgiler kullanılırdı.

Kamlar Kamı olduğu anlaşılan Bayat boyundan ozan Korkut, bana göre, “Hanlar Hanı Han Bayındır Han’ı [= kağan] Tanrı katına çıkaran, onun kamlık özelliği kazanmasına yardımcı olan baş kam olmuştur. O, aynı zamanda Türklerin tarihini kopuz eşliğinde koşup düzen, dinleyicilere manzum biçimde anlatan bir ulu tarihçi ozandır.

Türk kamlarında bütün bu özellikler vardır. Türk kağanlarının tamamı bu bağlamda birer kam işlevi görmüşlerdir. Tanrı katında kendilerine bağışlanan *kut*, *bilig*, *küç*, *ülüş*, *il tutsık yir yarlığı* yetenekleriyle öteki yaratılmışlardan farklı olarak bir tür yeniden yaratılışla “törük” olmuşlardır. “Köktürk” dönemi dilinde söylenmiş ve yazıya alınmış ve oyma yazı ile bengu taşlara yazılmış yazıtların anlatım diline de asonans ve aliterasyon, karşıtlık ve koşutluk gibi unsurlar kullanılmak yolu ile anlatım diline, söze yüksek bir ahenk, müzikal bir söyleyiş kimliği kazandırılmıştır. Sözden yazıya alınmış ilk Türk tarihleri bu yazıtlardır. Bu yazıtların yazarları, Bilge Kağan ve Bilge Tony Ak Aka <Bilge Tonyukuk> aynı zamanda, birer tarihçi ve birer kamdır.

Türklerde yazı, “bitig” Türk kamlarına özgü bir özellik olsa gerek. Dede Korkut anlatılarında, hanlar hanı yanı sıra tüm hanların ve beylerin kam özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Köktürk çağında da bu özelliğin varlığını koruduğu kanaatindeyim. Yazıyı da bu kam hanlar, beyler biliyordu diyebilirim. Kürek kemiği falında kemik üzerine yazılan kimi kelimeler, bunların toplandığı *Irk Bitig* [*Fal kitabı*] gibi eserlere bakınca, Türklerde yazının başlangıcında kamların önemli işlevleri olduğu ileri sürülebilir. Kolça kopuz götürüp hanların, beylerin önünde dinleyicilere anlatan kişilerdir kam ozanlar. Türk tarihinden kahramanların yaşadıklarını bir yaşam öyküsü

biçiminde manzum yapıda kolça kopuzları eşliğinde koşup düzen, anlatan, türlü dize kalıpları kullanıp bunlara uygun türlü ezgileri beraberinde anlatımına koşan bu kam ozanlar, aynı zamanda ilk Türk müziği yaratıcıları, ilk Türk tarihçileri ve sözlü tarih anlatıcılarıdır.

Kişioğlu, *yir-sub* denen yeryüzünde kılındığında kamlar, kişioğulları arasından seçtikleri ilk hanlarına “ törük” [=yaratılmış] unvanı vermişler. O gün seçimi yapan kamlar seçtikleri han adayını dokuz kat gök otağın dokuzuncu katına, Türk Tanrısı önüne çıkarıp kendisine bütün gerekli bağışları <kut, küç, yarlık, ülüş, bilig, il tutsık yir yarlığı> almasına, yeryüzüne inmesine, bodun üzre kağan oturmasına yardımcı olmuşlardır. Türklerin inancına göre kamların kendilerine kağan seçtikleri ”törük” olağanüstü özellikler ile Tanrı’nın donatmış olduğu ilk kişidir. Onun buyruğunda yaşayan kişiler de ondan sonra “törük” adı almışlar, bu ad ile bilinir olmuşlardır.

Tanrı, kişilerin ve kağanların / hanların / beylerin dileklerini ve alkışlarını yeryüzünde kamlar aracılığıyla kabul eder, gerçek kılar. Tanrı, kamlar aracılığıyla kendisine sunulan kurbanları kabul eder. Kamlar, hanların, beylerin hanlar hanının, kağanların kam özellikleri kazanmasına, onları Tanrı katına çıkarmak yolu ile yardım eder. İstedikleri zaman dokuz kat göklerde, yedi kat yağız yer altında yolculuk etme özellikleri vardır. Zamanda ileriye ve geriye doğru yolculuk etme yeteneğine sahiptirler. Bundan dolayı dokuz kat göklerde Türk Tanrı’sının türlü bağışlar ile yeniden yaratmış olduğu kişiye “Törük” <yaratılmış> unvanı verilmiştir.

Kamların sahip olduğu bütün bu özellikleri söyledikten sonra Kara Kam’ın [= Ahmet B. Ercilasun’un] kendisine aracı olmaya zorladığı, kamlık esrimesi <cezbe, istiğrak> günlerine dönebiliriz. Kamların özelliklerine yukarıda değinmişim. Kara Kam, Ercilasun’a Köktürk çağı dili ile konuşuyordu. Ercilasun o sıralar filoloji ile uğraşıyordu. Köktürk çağı dili henüz Kara Kam’ın anlattıklarını yazıya dökülecek ölçüde görünmüyor, erginleşmeyi sağlaması için ara sıra uğruyor, ayrılıyordu. O süreç anlaşılabilir bir düzeyi kazanınca Kara Kam sıkça uğramaya başlar.

Ahmet B. Ercilasun, Kara Kam ile ilk kez 1971 yılının güz günlerinde karşılaştığını belirtirken şunları söylemektedir: “Kara Kam ile tanışıklığımız 1971 yılına kadar gider. Güz aylarının sarı bir günündeydi. Tunalı Hilmi Caddesi’nde Dursun Yıldırım’ın evinde. O gün Hunları, Köktürkleri, Atsız’ı, eski Türklerin dinini ve şamanları <kamları> konuşmuştuk. Türk tarihinin ve eski Türk dininin bilinmedik noktalarını yakalamak istemiştik. İlk defa 1971 yılının güzünün işte sarı kara gecesinde Kara Kam’ın beni zorladığını hissettim. Bir yerlerden yol bulmak, bir yerlerden ışık görmek istiyordu.” Türk Bitig’in Söz başında Ercilasun, Kara Kam ile ilk tanışmasını yukarıdaki sözlerle anlatır.

Aradan geçen zaman içinde, Köktürk çağı Türk dilinde hem Kara Kam hem Ercilasun birbirlerini anlayacak duruma gelme süreci yaşarlar, yanıp pişerler ve birbirlerini anlar duruma gelirler. Bu durum Kara Kam için oldukça kolaydı, kendi zamanının diliyle konuşuyor, sözünü düzüp koşup söylüyordu. Ercilasun ise Türk destanları, kadim Türk dili metinleri ile uğraşmak zorundaydı. Bu yükü yüksünmeden yükledi ve Ercilasun bu zorluğu aştı. Kara Kam’ın sözleri anlaşılabilirlik kazandı. Kara Kam, Köktürk çağı Türk dilinde konuşurken, Ercilasun da hem düşünüyor hem dinliyor hem de Kara Kam’ın anlattıklarını iyice anlayıp yazıya alıyordu.

Türk tarihi; Kara Kam'ın kopuzu eşliğinde söylediği dörtlükler, bazen dörtlüğü aşarak ağzından bir ırmak coşkunluğuyla akmaya başlıyor, yorulunca dinlenmeye çekilip duruyordu.

Kara Kam aralı duraklarla, Ercilasun aracılığında 2020 yılında *Türk Bitig* < *Türk Destanı*> adını taşıyan manzum Türk tarih anlatısını tamam eder, sözünü bitirip bağlar ve ortadan çekilip Köktürk çağına geri döner.

Ercilasun'a Kara Kam'ın yazdırdığı *Türk Bitig* adlı manzum Türk tarih anlatısı, 2020 yılında basıma hazır duruma gelmiştir.

Köktürk çağı Türk dilinde vücut bulan manzum Türk tarih anlatısı, sözlü ortam yaratıcılığına bağlı bir sözlü tarih anlatısının bütün özelliklerini dinleyici / okuyucuya yansıtacak erginlikte bir üsluba sahiptir. *Türk Bitig* Türk tarih anlatıcılığında kendi türünün yirmi birinci yüzyılda üçüncü bin içinde yol aldığımız şu yıllarda Kara Kam'ın ağzından Ercilasun eliyle alınmış mükemmel bir örneğidir ve bu dil ile bu türün devam ettirilmesi, yeni yaratılar vücuda getirilmesi olanak dışı görünmektedir. Bu yüzden diyorum ki, *Türk Bitig* bana, bir kâğıda dökülmüş kendi türünün son örneği bir yaratım olarak görünmektedir.

Türk Bitig'in yapısı üzerinde söz etmeden önce bu tür üzerine, yaratıcıları, türlü biçimlerde manzum Türk tarih anlatısı yaratıcılarını anmak yerinde olacaktır. Büyük sosyolog, bilim ve tefekkür bilginimiz Ziya Gökalp, şiir ve nesirde, dilin gelişmesinde emeği olan Ömer Seyfettin, Atsız gibi ünlü kişiler “manzum” Türk tarihi yazmayı denemişlerdir. Fakat hiçbiri ne Köktürk çağı Türk dilinde ne de o zamanların ağzında başlangıçtan / yaratılıştan başlayarak Ergenekon'dan çıkışa kadar geçen olayları Türk tarihi olarak 3631 sap <dize> tutarında bir hacme sahip bir bütünlük içinde kesintisiz bir yapıya sahip bir tarih anlatısına dönüştürmemiştir.

Burada, Atsız'ı bir istisna tutmak gerekir. İyi bir bilim adamı, şair, fikir adamı olan Atsız'ın, Köktürk çağlarını anlatan destansı eserleri, *Bozkurtların Ölümü*, *Bozkurtlar Diriliyor* adlı romanları nesir ama büyüleyici anlatı diline ve üslubuna sahip destansı eserlerdir. Edebiyatımızın ünlü şairlerinden Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu tarafından her iki eser manzum olarak tanzim edilmiş ancak haklı olarak anlatımda günümüz dili haklı olarak şair tarafından korunmuştur. Oğuz destanı üzerine kimi değerli ama yarım kalmış denemeler de vardır. Basri Gocul'un hacimli denemesi bunlardandır.

Kara Kam'ın, Köktürk dönemi Türk dili ile konuşmaya zorladığı Ercilasun, aynı zamanda Türk dili ve tarihi bilgini olmanın yanı sıra şiirde ve nesirde yayımladığı eserlerle kendi yeteneklerini kanıtlamıştır. Türk Bitig, 3631 sap <dize> tutarında bir manzum tarih eseri / destandır. Köktürk çağı Türk dili ile böyle bir eser vücuda getirmek çok zor bir iş olsa gerektir. Kültür, bilim ve sanat dünyamızda bir eşi var mı, ben bilmiyorum. Bilimde, şiirde, romanda manzum Türk anlatısı yazma bakımından Türk Bitig müstesna bir yere sahiptir. Ben, bu çok yönlü yaratıcılığa sahip kişilere kelimenin kâmil anlamında “âlim” sıfatının yakışacağı ve bu tür insanlar için en iyi sıfatın âlim olduğu kanısındayım. Bütün bu özellikleri ile Ercilasun da, âlim sıfatını hak eden bir yaratıcıdır.

Türk Bitig, manzum yapıda kurgulanmış bir anlatım yapısına sahiptir. Saplar <dizeler> sap kalıpları bakımından sekizli, yedili, beşli hece kalıpları üzerine kuruludur. Anlatıma

dörtlükler egemen görüne de, Kara Kam'ın cezbeye, istiğrak hâline girdiği hâllerde, dize sayısının dörtlükleri aştığı görülür. Anlatımda, kimi zaman Dede Korkut'un soylamalarını, kimi zaman comokçunun Manas'ını, kimi zaman Köroğlu'nun Çamlıbel'de kükreğini, yaylı kopuz çalan kayçıların ezgilerini dizelerin akışında duyabilirsiniz. Saplarda <dizelerde> baş uyak, dize sonu uyağı yanı sıra, asonans ve aliterasyon gibi ünlü ve ünsüz yinelemelerinden dizeler arası iç ahengi kurmada yararlanıldığı görülür. Kimi dörtlük ve dizelerde vurgu, ahengin yaratıcı unsuru olarak kendini öne çıkarır. Dörtlükler arası bağlayıcı, ahenk unsuru ve kavuşak gibi işlevleri yüklenmiş nakarat tarzı dizeler kullanılmaktadır. Kimi zaman dize kalıbı ortadan kalkıyor, ahengin büyüünde akıp gidiyor.

Kimi zaman örs üzerinde demir döven bir demircinin inen çıkan çekiç darbesi seslerini duyar gibi olursunuz. Bozkurdun öncülük ettiği, yol gösterdiği seferlerde orduların atlarının nal sesleri, ırmakların akışı gibi birçok sesin, seslerin üç kıta üzerinde göklerde sedalandığı, birbirine karıştığı tarih anlatısında, destanda yerini almış olduğu görülür. Destanın Türk tarihinin olaylar yumağının sapının İstemi Kağan'ın otağında açılması müthiş bir kurgudur. Kara Kam'in, gökyüzünden gelip şangıraktan otağa inışı müthiş bir sahne tasavvurudur. Kara Kam'in anlatacaklarına bu şaşırtıcı sahne, beyler / hanlar meclisinde sözlerine inandırıcılık gücü kazandırır. O sahneyle ilgili sadece iki dörtlüğü aşağıda veriyorum (Ercilasun destanın tamamını bugünkü Türkçe ile de vermiştir):

*Kararmış kök teñri terk / Kararmış o an mavi gök,
Kaçışmış tay kalmış Türk / Kaçışmış, şaşakalmış Türk.
Kam ermişin bilmemiş / Kam olduğunu anlamamış,
Kara başda tüşmiş börk / Kara başlardan düşmüş börk.*

*Kara kamış körti köz / Kara Kam'ı gördü göz,
Kara bodun açdı köz / Kara bodun açtı göz,
Kam bulıtda süzülti / Kam buluttan süzüldü,
Kan öñjinte urtı tiz / Han önünde vurdu diz.*

Anlatım akışı içinde üslup ve anlatım bakımından tekerlemelerden, “söylemiş görelim ne söylemiş” gibi kalıplardan da istifade edildiği göze çarpar.

Destanda Kara Kam'in kimliği ile söz açılır. Bu, aynı zamanda Kara Kam'in dinleyiciye tanıtılması bakımından güzel bir başlangıçtır. Tarih [=destan, name, bitig] bundan sonra başlar. Tarih yumağının ipi müthiş bir sahne ile çözülmeye başlar. Kara Kam, bir gece İstemi Kağan'ın otağına şangıraktan süzülerek iner ve tarihi yaratılıştan başlayarak kopuzu eşliğinde anlatmaya başlar. Yaratılış efsanelerini, Tuman Han'ı, oğlu Oğuz Han'ı, Köktürkleri anlatan destan / Türk tarih anlatısı, Köktürklerin yeniden türeyişi ve Erkine Kon'dan yeryüzüne çıkışları ile sona erer.

Kara Kam = Ercilasun, Türk tarih anlatısını, Türk destanını kurgularken tarihin ve edebiyatın bütün dönemlerinden yansımaları da eserine katmıştır. Motun'un = Batur'un doğumuyla ilgili olan aşağıdaki beşlikler sanki mevlid yazarı Süleyman Çelebi'nin viladet bahrini yansıtmaktadır:

*Tigin togdı, kün togdı / Tigin doğdu, gün doğdu,
Tilek külti, kut tegdi / Dilek güldü, kut değdi,
Tişi erkek baş egdi / Dişi erkek baş eğdi
Esen mü siz tiginim / Esen misiniz tiginim,
Eren mü siz tiginim / Eren misiniz tiginim!*

*Kök teñride ün kelti / Mavi gökten ün geldi,
Küyer künke tın kelti / Yanan güneşe can geldi,
Külüg küçlüg kan kelti / Ünlü, güçlü han geldi
Esen mü siz tiginim / Esen misiniz tiginim,
Eren mü siz tiginim / Eren misiniz tiginim!*

*Teñri, yir sub alkayur / Gök, yer su alkış verir,
Teñri ögüp alkayur / Tanrı övüp alkış verir,
Teriñ ög sab alkayur / Derin akıl, söz alkış verir
Esen mü siz tiginim / Esen misiniz tiginim,
Eren mü siz tiginim / Eren misiniz tiginim!*

*Taluy ögüz sebinür / Deniz, ırmak sevinir,
Tag taş, ıgaç abınur / Dağ taş, ağaç avunur,
Tarkan buyruk ögünür / Tarkan, vezir övünür
Esen mü siz tiginim / Esen misiniz tiginim,
Eren mü siz tiginim / Eren misiniz tiginim!*

*Bazlama aş bazlanur / Bazlamaçlar bazlanır,
Bala tigin közlenür / Küçük şehzade gözlenir,
Barça bodun sözlenür / Bütün bodun söyleşir
Esen mü siz tiginim / Esen misiniz tiginim,
Eren mü siz tiginim / Eren misiniz tiginim!*

*Top tolun ay belgürer / Değirmi dolunay belirir,
Torlak yağı kadgurur / Cılız düşman kaygılanır,
Todur el kün, edgürer / Doyar halk, yahşılanır
Esen mü siz tiginim / Esen misiniz tiginim,
Eren mü siz tiginim / Eren misiniz tiginim!*

*Kara Kam koşuğun koşar / Kara Kam koşmasını koşar,
Kaynar sab, köñülte taşar / Kaynar sözler, gönülden taşar,
Kam koşuğ yir ödüg aşar / Kam koşması yeri, çağları aşar
Esen mü siz tiginim / Esen misiniz tiginim,
Eren mü siz tiginim / Eren misiniz tiginim!*

Sondan üçüncü sapa = dizeye bakınca şöyle de düşünebiliriz. Sanki Kara Kam'ın bu şehzade güzellemesi çağları aşarak Süleyman Çelebi'nin mevlidine gelip yerleşmiştir.

Büyük boy kitap 3631 dize hacmindedir. Ressam Mehmet Sağ tarafından kimi sahne tasvirleri tablolar hâlinde de canlandırılmıştır. Eserin anlatım düzeni, söz başı, *Türk Bitig*, Köktürk çağı Türk dili sözlüğü ve resimler dizini diyebileceğimiz ana başlıklardan ibarettir. *Türk Bitig* ise kendi içinde ara başlıklara sahiptir. Gerek bu başlıkların gerekse sapa'nın / dizelerin günümüz Türkçesi ile karşılıkları verilmiştir. Böylece eserin, Türk tarihi ve destanı ile ilgilenenler için olduğu kadar filoloji öğrencileri için Köktürk çağı dil özelliklerini öğrenme, söz varlığını kavrama bakımından önemli bir alıştırma kitabı, sözlük işlevi göreceği kanısındayım.

Kara Kam'ın anlattığı manzum Türk tarihini manzum yapıda bir destan tarzında bir anlatıma kavuşturup ete kemiğe büründürerek kültür ve bilim hayatına kavuşturan arkadaşım Ahmet B. Ercilasun'un esenlik dolu uzun bir ömür içinde eserlerinin devam etmesini dilerim.